

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація: У статті пропонується детальний опис особливостей гендерного виховання учнів початкових класів, представлений у формі наступних педагогічних умов: удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості; організація виховного процесу на засадах гендерної рівності. Зазначені педагогічні умови спрямовані на формування гендерної свідомості підростаючого покоління, відмову від асиметрії гендерної соціалізації бінарного типу, розстановку акцентів при вихованні на особистісні якості дитини, а не на її біологічну приналежність.

Ключові слова: педагогічні умови, молодший шкільний вік, гендерне виховання, соціалізація.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі політика України спрямована на входження нашої держави до європейської співдружності. Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для вдосконалення вітчизняної педагогічної освіти стосовно її відповідності вимогам Європейського освітнього простору, впровадження гендерних підходів у вихованні підростаючого покоління.

Таке соціальне замовлення актуалізує проблему гендерного виховання школярів. На особливу увагу заслуговує молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації дитини на рівні школи. Саме зі вступом дитини до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її гендерну свідомість, яка в подальшому обтяжена статево-рольовими стереотипами.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічною і методичною базою експериментальної частини були праці сучасних українських дослідників в галузі

гендерної педагогіки і психології С. Вихор, В. Гайденко, Т. Говорун, І. Іванова, О. Кікінежді, О. Луценко, О. Цокур про сутність, значення та принципи гендерного виховання дітей і молоді.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов гендерного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових доробок сучасних дослідників, педагогічна практика дали змогу визначити наступні педагогічні умови гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку:

- удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів;
- використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості;
- організація виховного процесу на засадах гендерної рівності.

Окреслені педагогічні умови було спрямовано на забезпечення позитивного розв'язання проблеми дослідження, що передбачало організацію і проведення виховної роботи з учнями початкових класів на засадах гендерної рівності.

Гендерний підхід в освіті ми визначаємо як відмову від асиметрії гендерної соціалізації подвійного (бінарного) типу і перехід до соціального конструювання статі без наголошення на біологічних її показниках. Методологію гендерного підходу розуміємо як сукупність прийомів і принципів отримання потрібної учням інформації з проблеми рівності статей.

Для здійснення педагогічної умови: удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів ми виходили з того, що здоланню розбіжностей дітей різних статей молодшого шкільного віку між собою будуть також сприяти формування в їхній свідомості не тільки уявлення про ідеали виховання в родині, а головне про рівноправні соціальні ролі протилежної статі.

В якості основних педагогічних окреслень, використовуваних при вирішенні поставленої умови, застосовувалися: бесіди пропедевтична (з метою ознайомлення учнів початкових класів з основами громадської думки стосовно неспілкування гендерним стереотипам щодо статей, непримиримого ставлення до

антисоціальних вчинків, проявів неадекватної статево-рольової поведінки, розвитку критичного ставлення до власної поведінки та поведінки інших; ситуативна (з метою уникнення неадекватної взаємодії дітей різних статей в конкретній ситуації, або після її здійснення учнями); розгорнута (з метою детального подання матеріалу щодо проблеми дослідження з добором відповідної тематики до кожної розгорнутою бесіди з учнями початкових класів).

Дискусія з метою групового обговорення конкретного питання, сюжету чи ситуації з добором тематики, прогнозованих питань тощо.

Вербальний метод: спеціально дібрані твори художньої літератури: казки (відповідної тематики); вислови малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки, частівки, загадки), що використовувалися з метою ефективнішої роботи з учнями молодшого шкільного віку.

Привчання як метод залучення учнів початкових класів до партнерської взаємодії представників обох статей передбачав постійне (багаторазове) повторення і пропагування ідеалів егалітарної взаємодії статей, що задовольнялося домінуванням конкретного мислення молодших школярів над абстрактним, багатством їхньої уяви, наявністю певного соціального досвіду взаємодії з представниками протилежної статі.

Розповідь як прийом удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів визначалася як об'ємне (детальне) інформативне поле про рівноправність статей та важливість її дотримання в повсякденному житті: при взаємодії з однолітками своєї та протилежної статі; при здійсненні навчальної діяльності; при виконанні доручень з боку дорослих (вчителя, батьків); під час реалізації творчих завдань; під час трудової діяльності тощо.

Засобами переконання виступали: слово (як авторитетна думка вчителя, вихователя, автора пропонованого формувального експерименту); плакати (у вигляді зображень сімей, де домінантним є демократичний стиль виховання чи у вигляді взаємодії дітей різних статей на рівні егалітарних стосунків); слайди (у вигляді інформації стосовно законів України про рівні права представників обох статей, пропаганди принципів рівноправності, партнерства, взаємозамінності

статей тощо); матеріали з газет і журналів (з добром інформації про рівноправність стосунків статей); спеціальна інформація (на конкретний випадок взаємодії представників різних статей).

Організація і реалізація педагогічної практики з удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів здійснювалася: інтеграцією в зміст виховання молодших школярів сучасних наукових досягнень гендерної педагогіки, критичної педагогіки, гендерної психології; виведенням зі шкільного середовища гендерних стереотипів, які обмежують розвиток особистості в процесі освіти і свободу обрання життєвих стратегій; інноваціям щодо використання методів і форм взаємодії з учнями початкових класів (інтерактивні форми, активне введення у виховний процес особистісного досвіду кожного у вигляді спостережень чи ідей); гуманізацією педагогічної взаємодії: заохочення учнів різних статей до навчальної та позакласної роботи на основі уявлень про рівноправність дівчаток і хлопчиків у родині, школі, суспільстві; пропагуванням поваги до прав особистості незалежно від статі на самовдосконалення, індивідуальність і свободу самовираження; організацією виховних ситуацій, що вимагають від учнів критичного мислення, аналізу й оцінки гендерних настанов стосовно статей, що існують в суспільстві, досвіду особистої стійкості до впливів статево-рольових стереотипів; формуванням активної життєвої позиції і альтернативних стратегій в питаннях здолання будь-яких форм дискримінації за статевою ознакою.

Удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів заохочувало дітей до більшої (порівняно з рамками статевої ролі) гнучкості в інтересах і особистісних рисах; сприяло самоповазі й адекватній оцінці з боку однолітків; слугувало зменшенню гендерної поляризації та здоланню суворих статево-рольових стереотипів.

Важливо, щоб результат роботи не виявився зовнішнім, а сприяв перебудові внутрішнього світу школярів, щоб нетерпимість до проявів сексизму і гендерної нерівності формувалися як якості особистості. Вирішення даної задачі полягає в задоволеності самої особистості, відповідність принципу рівноправності в

гендерних взаєминах її ідеалам. Інакше кажучи, мета гендерного підходу в освіті – зробити принцип егалітарних відносин між статями природним для світосприйняття і поведінки конкретної людини.

Для створення емоційно-позитивного клімату в організації діяльності дітей молодшого шкільного віку було здійснено наступну педагогічну умову – використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості.

Реалізація даної умови відбувалася за допомогою створення виховних ситуацій; заохочення проявів особистісного підходу й індивідуальності між хлопчиками і дівчатками, їхньої толерантної, партнерської поведінки.

Стрижневим у роботі з дітьми молодого шкільного віку під час здійснення даної педагогічної умови були заохочення, похвала, публічне схвалення, які розраховані на домінування в молодшому шкільному віці наочно-образного і логічного мислення учнів.

На цьому етапі використовувалися такі види ігор (одна з найулюбленіших форм діяльності молодших школярів): сюжетно-рольова (сумісна, творча, конкретного спрямування); гра парами (вирішення ситуацій міжстатевої взаємодії); гра в процесі праці (сумісна творча чи трудова діяльність).

Методи організації діяльності і соціального досвіду учнів: діяльнісний: дискусійний (публічне обговорення цінності кожної дитини, її вподобань, інтересів, переконань); пошуковий (розмова, що передбачала розмірковування над ситуацією, близькою соціальному досвідові дитини молодшого шкільного віку).

Демонстраційний метод, що передбачав активне залучення учасників експерименту до співпраці: наслідування переконань дорослих, що сповідують егалітарні принципи взаємодії статей; використання наочності: малюнки, картинки (із зображенням егалітарної тематики взаємин статей); вирішення ігрових міні-ситуацій на відповідну тематику (пропонованих як самими учнями, так і експериментатором).

Враховуючи вік дітей, їхні здібності, інтереси та можливості, здатність сприймати широкий ігровий діапазон, у зміст ігор було включено наступну

тематику: «Діти йдуть до школи», «Чекаємо на гостей», «Святкуємо день народження на природі», «Танцювальний майданчик» й ін.

Провідними також були наступні прийоми реалізації означеної умови: залучення учнів різних статей до міжособистісної діяльності на егалітарних засадах; постановка перспективи (вказівка на перспективний досвід міжособистісної взаємодії статей, що в дитинстві відбувається на егалітарних засадах); педагогічне підкріплення (демонстрація дорослими учасниками експерименту партнерських взаємин статей); опора на авторитет вчителя, батьків (беззаперечний авторитет першого вчителя, батьків виступають як індикатор до дотримання егалітарної взаємодії статей).

До головних засобів впливу на формування егалітарної свідомості молодших школярів віднесено: критичний аналіз конкретних ситуацій (виховної, конкретної, з побаченого чи почутого дітьми під час перегляду телепередач чи прослуховування радіо, з подій у країні, суспільстві тощо); аналіз творів мистецтва (героїв казок, малюнків у підручниках, кіно і відеоматеріалів); перегляд кінофільмів (де має місце демонстрація паритетних стосунків статей); схеми егалітарної тематики (наприклад, еволюція людини на прикладах як жіночої статі, так і чоловічої); привчання до рівноправної взаємодії статей (багаторазове нагадування про передові позиції людей, що підтримують традиції рівноправної взаємодії статей).

Пропоновані методи і форми, прийоми і засоби на даному етапі формувального експерименту мали позитивний педагогічний результат, оскільки постійно спрямовували свідомість молодших школярів на відтворення репертуару життя дорослих, що дало змогу дітям в ігровій формі репродукувати власні можливості й розраховувати на заохочення і схвалення.

Егалітарна ідеологія гендерних взаємин представлена перед учнями як гуманістичний вектор розвитку, який відповідає переходу від цінностей походження до цінностей людської особистості, індивідуальності.

Егалітарну свідомість можливо формувати використовуючи результати гендерного аналізу чинних підручників початкової школи.

Ми виходимо з того, що результатом дотримання даної педагогічної умови буде спрощення гендерної соціалізації дітей різних статей в процесі освіти, зміняться на краще характеристики шкільного середовища, а отже відповідно: підвищиться рівень дружніх стосунків між хлопчиками і дівчатками на уроках і в позакласній діяльності; покращиться ситуація індивідуального розвитку для кожної дитини і психологічний клімат в дитячих колективах в цілому; з'явиться більше шансів для самореалізації індивідуальності в процесі освіти, діти будуть краще почувати себе в колективі і успішніше вчитися.

Таким чином, реалізація даної педагогічної умови нашого дослідження – використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості здійснювалася під час навчальної роботи (відсутність протиставлення «природного призначення» чоловіків і жінок, «жіночого і чоловічого начала» в педагогічному спілкуванні; заохочення хлопчиків і дівчаток до занять, що відповідають їхнім інтересам й індивідуальності без наголошення на статево-рольових стереотипах; в позаурочний час (виховання учнів у дусі вільного конструювання гендерної ідентичності, гармонійного розвитку «чоловічої» і «жіночої» частин своєї особистості; організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у сумісній діяльності; орієнтація на нейтралізацію чи істотне пом'якшення традиційних статево-рольових стереотипів). А також поінформованість учнів особливостями гендерної соціалізації дітей і молоді; психологічних механізмів формування статево-рольових стереотипів; ролі національної школи як осередку формування гендерної культури підростаючого покоління.

Засвоєнню знань учнів сприяли не лише матеріали, запропоновані експериментатором (наприклад, малюнки, схеми, вислови), а й додаткова інформація, що подавалася у вигляді спеціально дібраних казок та інших малих жанрів (частівок, лічилок, прислів'їв, приказок).

Шляхом включення цієї інформації в зміст реалізації пізнавально-діяльнісного етапу експериментальної роботи ми насамперед прагнули підвищити

рівень емоційно-ціннісного компонента гендерної вихованості дітей молодшого шкільного віку.

Зважаючи на вищевикладене, педагогічна умова, що передбачала використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості була спрямована перш за все на наступне: нейтралізацію чи істотне пом'якшення усталених статево-рольових стереотипів взаємин статей; виховання учнів різних статей в дусі вільного конструювання власної особистості; відхід від протиставлення «природного призначення» чоловіків і жінок в педагогічній діяльності на уроках і в позаурочний час; зміну поняття «обов'язки» на поняття про «власне право і свій вибір»; заохочення хлопчиків і дівчаток до занять, що відповідають їхнім інтересам, вподобанням й індивідуальним особливостям свідомості; привчання дітей різних статей до поведінки, що відповідає конкретній ситуації; повсякчасну підтримку партнерських взаємин між хлопчиками й дівчатками в навчальному й виховному процесах.

Не менш важливою для формувального експерименту була наступна педагогічна умова – організація виховного процесу на засадах гендерної рівності.

Реалізація означеної педагогічної умови передбачала корекцію уявлень дітей про базові теоретичні поняття (гендерні ролі, гендерні взаємини, гендерну рівність), усвідомлення принципів гендерного виховання (рівноправність, партнерство, взаємозамінність статей).

На цьому етапі експериментальної роботи завдання для дітей ускладнювалися і добиралися з урахуванням характеристики поведінкового компонента: намагання бути зрозумілим, здобути повагу, підвищити свій статус, приховати власні недоліки тощо. Ефективність означеної педагогічної умови досягалася завдяки: готовності дітей самостійно приймати рішення (меша заангажованість, порівняно з дорослими, які більше обтяжені статево-рольовими стереотипами); здатності оцінювати власну поведінку (рефлексія щодо відтворення партнерських стосунків з представником протилежної статі);

спроможності дітьми регулювати свою активність (саморегуляція поведінки й бажання діяти відповідно до егалітарних традицій у взаєминах статей).

Провідними на даному етапі роботи були наступні форми, методи, прийоми і засоби педагогічного впливу.

Робота в парах: на уроках праці; гурткова робота (спілка парної діяльності), загальношкільні виховні заходи (КВК, змагання, конкурси, танцювальні ранки, святкові хороводи).

Використовувані методи: вербальний (діалог; елементи евристичної бесіди про внесок синів і доньок України в її історію, культуру, науку); демонстраційний (наслідування поведінки дорослих необтяженої статево-рольовими стереотипами); гра в процесі праці (рольова, творча, пізнавальна тощо).

До прийомів і засобів педагогічного впливу на свідомість молодших школярів ми віднесли наступні: залучення учнів різних статей до спільної діяльності на засадах партнерства і взаємозамінності; постановка і подолання труднощів (з метою мотивації й активізації дітей різних статей до паритетної взаємодії); рекламні слайди (з гендерної тематики); привчання (багаторазове наголошення на рівноправності дітей різних статей); презентації (з прикладами самореалізації відомих осіб, що досягали відповідно до поклику душі, не підкоряючись статево-рольовим стереотипам і усталеним традиціям стосовно статей).

Зважаючи на важливу роль соціально-педагогічної складової змісту виховання, розроблено і використано зошит для учнів 3–4 -х класів «Мої гендерні спостереження», де фіксувалася інформація щодо гендерної соціалізації дітей і пропонувалися запитання з проблематики взаємостосунків статей.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, зважаючи на те, що школа є провідним інститутом гендерної соціалізації дітей реалізація розроблених і описаних нами педагогічних умов можлива завдяки наступним характеристикам освітнього процесу: розширення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення учнів різних статей до ділової взаємодії); організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у сумісній діяльності

(ігровій, творчій, пізнавальній); пом'якшення усталених культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків (заохочення їх до вираження чуттів); залучення дівчаток до підвищення самооцінки (ведення щоденника з фіксацією успіхів, невеличких перемог); створення сприятливих умов для тренування міжстатевої чутливості (через театралізацію, обмін ролями, драматизацію тощо); залучення обох батьків (а не тільки мам) до виховання дітей.

Даний підхід надає дитині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і уміти користуватися різними можливостями вияву поведінки.

Організація педагогічного забезпечення гендерного виховання молодших школярів у провідному інституті гендерної соціалізації (школі) покликана забезпечити гендерне рівноправ'я.

Таким чином, реалізація означених педагогічних умов: удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів, використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості, організація виховного процесу на засадах гендерної рівності здійснювалася як під час навчального процесу, так і в позакласній виховній діяльності, які відбувалися згідно принципів гендерної чутливості, персоналізації, лояльності. А також приверненням уваги вихованців до нав'язування статево-рольових стереотипів засобами масової інформації, що принижує гідність як хлопчиків/чоловіків, так і дівчаток/жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / С. Т. Вихор. – Тернопіль, 2005. – 23 с.
2. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
3. Кікінежді О. Гендерне виховання змалку / О. Кікінежді // Дошкільне виховання. – 2006. – №2. – С. 3-6.
4. Луценко О. А. Гендерна освіта й педагогіка / О. А. Луценко // Основи теорії гендеру: навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 476-503.

РЕЗЮМЕ

Павлушенко Н.Н., Король Е.В. Педагогические условия гендерного воспитания учащихся начальных классов.

В статье предлагается детальное описание особенностей гендерного воспитания учащихся начальных классов, которое представлено в форме следующих педагогических условий: усовершенствование содержания воспитания через реализацию современных гендерных подходов; использование результатов гендерного анализа учебников начальной школы для формирования эгалитарного сознания; организация воспитательного процесса на основе гендерного равноправия. Педагогические условия направлены на формирование гендерного сознания подрастающего поколения, отказ от асимметрии гендерной социализации бинарного типа, расстановку акцентов при воспитании на личностные качества ребенка, а не на его биологическую принадлежность.

Ключевые слова: педагогические условия, младший школьный возраст, гендерное воспитание, социализация.

SUMMARY

Pavlushhenko N., Korol O. Pedagogical conditions of gender-based upbringing of primary school pupils.

The article offers a detailed description of the features gender-based elementary school pupils, presented in the form of teaching these conditions: improve the content of education through the implementation of modern gender mainstreaming; using the results of gender analysis of primary school textbooks to create egalitarian consciousness; organization of educational process on the basis of gender equality. These pedagogical conditions aimed at creating awareness of the younger generation of gender, rejection of asymmetry of gender socialization binary type, the balance of emphasis on the education of the child's personal qualities rather than its biological origin. To implement pedagogical conditions: improve the content of education through the implementation of gender mainstreaming modern authors proceeded from the fact that overcoming differences of children of different sexes of primary school age between them will also promote the formation of their minds not only the understanding of the ideals of education in the family, and most of equitable social the role of the opposite sex. The implementation of the second teaching subject took place through the establishment of educational situations; encourage expressions of individuality and personal approach between boys and girls, their tolerant, partner behavior.

Pedagogical conditions that included the use of the results of gender analysis of primary school textbooks to create egalitarian consciousness was designed to neutralize or mitigate significant established sex - role stereotypes relationship articles; education of students of various articles in the spirit of free design self; departure from the opposition "natural use" of men and women in educational activities in the classroom and after school; change in the concept of "obligations" to the concept of "proper law and his choice"; encouraging boys and girls to classes that meet their interests, preferences and individual needs of consciousness; accustoming children of different genders to behavior that meets a particular situation; continual support partnerships between boys and girls in the educational and training process.

Key words: pedagogical conditions of primary school age, gender education, socialization.